

Notat

Til:

Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet

Dato: 22.12.2011

Utarbeidet av: Riksantikvaren, Kulturminneavdelingen	x Til orientering	Til behandling
	Til uttalelse	Til godkjenning
	Ønsker tilbakemelding	Retur

Regjeringskvartalet og Høyblokka – statlig verneplan og verne vurdering

Høyblokka med Statsministerens kontor er sammen med Slottet og Stortinget blant de viktigste nasjonale symbolbygg vi har i Norge. I arkitekturhistorisk sammenheng representerer bygget modernismens gjennombrudd i det offentlige Norge, arkitektonisk så vel som kunstnerisk, og kan trygt sies å være et monument fra oppbyggingen av den moderne velferdsstaten etter andre verdenskrig.

Regjeringskvartalets betydning som kulturminne framgår av Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementets forslag til statlig verneplan som var ferdig utarbeidet i juni 2011 og planlagt oversendt til Riksantikvaren i august.

Bakgrunn for verneplanen

I St.prp. nr. 1 (2001-2002) for Arbeids- og administrasjonsdepartementet ble Stortinget varslet om at den daværende regjeringen planla en gjennomgang av statens eiendommer med sikte på å utforme en samlet politikk for statlig eierskap og forvaltning av kulturhistorisk viktige eiendommer. Som ledd i dette arbeidet vedtok regjeringen i september 2002 å igangsette prosjektet «Statens kulturhistoriske eiendommer». Prosjektet ble ledet av Arbeids- og administrasjonsdepartementet som ansvarlig departement for statlige eiendommer. I kongelig resolusjon av 1. september 2006 «Overordna føresegner om forvaltning av statlege kulturhistoriske egedomar» stilte regjeringen krav om at alle departementer skulle utarbeide landsverneplaner for sine kulturhistorisk viktige eiendommer.

Statsbygg har fått oppdraget med å utarbeide landsverneplan for Fornyings- administrasjons- og kirkedepartementets eiendommer. Verneplanarbeidet startet opp høsten 2008 og har vært koordinert av en koordineringsgruppe med representanter for Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, Statsbygg og Riksantikvaren.

Regjeringskvartalet ble besluttet løftet ut som egen delplan i koordineringsmøte 29. oktober 2008. Deretter ble delplanen for regjeringskvartalet diskutert i en rekke koordineringsmøter frem til planen 25. juni 2010 ble sendt på høring til samtlige departementer, Statsministerens kontor, Departementenes servicesenter og Statsbygg. I høringsbrevet grunnga Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet høringsforslaget med at nesten alle departementsbygninger har høy arkitektonisk kvalitet og representerer ulike tidsperioder på en framragende måte.

Notat

Høringsforslaget til verneplan omfattet:

- **Grubbegata 1**, eksteriør deler av interiører i 1, 2, 3, og 7. et. (verneklasse 1 fredning)
- **R5**, eksteriør (vkl 1 fredning), interiør designprogram (vkl 2 bevaring)
- **G-blokka**, eksteriør og interiør (vkl 1 fredning)
- **Møllergata 19**, eksteriør, opprinnelige elementer i interiøret samt inngangsparti (vkl 1 fredning)
- **H-blokka**, eksteriør, deler av interiør med bl.a. betongutsmykningene i trapperom og vestibyle, utvalgte korridorer og cellekontorer i 5, 9, samt del av 16. og 17. et. (vkl 1 fredning)
- **Y-blokka**, eksteriør og interiør med bl.a. hovedtrapp og veggkunst ute og inne. (vkl 1 fredning)
- **S-blokka** eksteriør (vkl 2 bevaring)
- **Regjeringsparken** (vkl 2 bevaring)
- **Lindealléen** (vkl 1 fredning)

Ingen av de berørte instanser hadde negative hørings svar. Forslaget til verneplan har gjennom forutgående prosess og høringsrunden fått tilslutning fra samtlige instanser, og verneplanen er justert i etter høringsrunden, bl.a. med omfang interiørvern for Statsministerens kontor. I denne sammenheng er det vesentlig å påpeke at Fornyings-, Administrasjons- og kirke departementet, Statsbygg og Riksantikvaren har nedlagt betydelig innsats for å forankre planen i de ulike departementene, blant annet med et møte der alle departementsrådene fra departementene i regjeringskvartalet var representert. Sikkerhet har vært et gjennomgående tema i utarbeidelsen av verneplanen.

I koordineringsmøte med representanter for Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, Statsbygg og Riksantikvaren 17. juni 2011 ble det besluttet at planen formelt skulle oversendes til Riksantikvaren august 2011. Den videre behandlingen av verneplanen ble stilt i bero etter 22. juli i år. Det har vært nødvendig å avvente de tekniske undersøkelser av de skadete bygningene før en har kunnet vurdere situasjonen nærmere ifht. den foreslåtte verneplanen. Riksantikvaren vil berømme Statsbygg for en forbilledlig innsats med å sikre interiører og opprinnelige bygningsdeler i opprydningsarbeidet.

De tekniske undersøkelsene viser nå at Høyblokkas bygningskonstruksjon ikke er avgjørende skadet og den integrerte kunsten er fortsatt intakt. Det er vår vurdering at bygget på bakgrunn av en så stor bombe med en kritisk plassering viste seg å være meget solid. Etter Riksantikvarens vurdering er grunnlaget for den foreslåtte fredningen av Høyblokka ikke vesentlig endret til tross for de omfattende skadene som følge av eksplosjonen.

Høyblokka i Regjeringskvartalet står fortsatt og er i alle ordets betydninger monumental arkitektur i et kvartal som har huset statlig virksomhet siden før 1814.

Regjeringskvartalets historiske bakgrunn

Like godt som noen historiebok forteller regjeringskvartalet om den norske statens utvikling fra beskjedne kår i det før-industrielle Norge fram til i dag som et av verdens rikeste land. Da høyblokka reiste seg på 1950-tallet var det på bekostning av et av de fremste bygningsmiljøene fra det tidlige 1800-tallet i Norge, det såkalte Empire-kvartale t. Det begynte beskjedent som et tømret militærhospital under napoleonskrigene, og ble etterhvert utvidet til landets første rikshospital for det nyetablerte universitetet. Kvartalet fikk sitt navn etter de – i norsk sammenheng – monumentale murbygningene i empire, tegnet av arkitektene Chr. Collett og Chr. Grosch.

Notat

Da Rikshospitalet flyttet ut i 1880-årene, flyttet regjeringen inn. Det taler tydelig om datidens økonomiske rammer, avlagte sykehusbygg fikk være godt nok til sentraladministrasjonen. Samtidig så man behovet for en utvidelse, og la nye store planer for Regjeringskvartalet. Henrik Bulls regjeringsbygg sto ferdig i 1906 som en monumental markering av det selvstendige Norge, og huser i dag Finansdepartementet. Det ble første og eneste byggetrinn. Pengene strakk ikke til. På slutten av 1930-tallet ble planene om utvidelse tatt opp igjen, men ble utsatt til etter krigen.

Byggeplanene gikk på bekostning av empirebygningene, og debatten om vern versus nybygg ble en av de store kampsakene innen byutviklingsdebatten. På grunn av tomtevalget ble spørsmålet et enten eller, heller enn et både og. Riksantikvaren og Oslo kommune tapte kampen om embetsmannsstasens bygninger. Einar Gerhardsen fikk sin vilje. Den nye regjeringsbygning skulle være symbolet for det nye Norge. Lindealleen fram til Høyblokkas hovedinngang står fortsatt igjen som et tydelig spor etter Empirekvartalet og minner om et historisk forløp.

Arkitekt Viksjøs bygning

Regjeringskvartalets høyblokk sto ferdig i 1958, etter tegninger av Erling Viksjø og huset Statsministerens kontor og de fleste departementer. Det første utkastet var ferdig så tidlig som i 1939, men bygget ble utviklet siden den gang. Viksjø hadde sittet sammen med Gerhardsen på Grini som også var et arnested for planlegging av det frie Norge etter krigen. H-blokka ble ikke bare et effektivt kontorbygg, men også en bygning som viste nye idealer om kunstens plass i det offentlige rom. **Viksjøs sandblåste symboler i fasadeutsmykningen signaliserer byggets formål som regjeringskontorer.** Billedkunstneren Inger Sitter har omtalt det som en treenighet mellom arkitektur, ingeniørvitenskap og billedkunst.

Arkitekt Viksjøs planer for regjeringskvartalet hadde tydelige internasjonale referanser. Som Le Corbusier løftet han bygget opp på søyler, og laget et skulpturelt utformet oppbygg på taket. Sammenstillingen av den høye, skiveformede kontorblokken, og den lave mer organisk formete bygningen like ved er som en parallell til FN-bygningen i Norge. Betong var et naturlig materialvalg, men behandlingen av den var ny og fikk navnet naturbetong. Betongtypen med elvegrus i overflaten ble et «varemerke» for Viksjø, og den ble også tatt i bruk av andre i et slikt omfang at det er vanskelig i dag å forestille seg hvor epokegjørende dette var på 1950-tallet.

Betongmaterialet var egnet for sjablongaktige mønstre og tegninger og **kunsten i Høyblokka står i en særstilling for utviklingen etterkrigstidens billedkunst. Dette var** et av 1950- og 60-årenes viktigste offentlige utsmykningsoppdrag, og utsmykningene ble utført i tråd med Arbeiderpartiets intensjoner om å gi kunstlivet et løft. En stor del av oppgaven ble gitt til yngre kunstnere som med et abstrakt formspråk hadde vakte stor debatt i samtiden. Blant disse var Inger Sitter, Carl Nesjar og Kai Fjell. Både oppdraget og måten kunstnerne løste dette på, har hatt stor betydning for anerkjennelsen av den abstrakte kunsten i Norge. Utsmykningen i betong var radikal og banebrytende i forhold til hvordan tidligere utsmykningsoppgaver var løst her både her hjemme og utenlands. **Arkitektur og billedkunst ble så intimt forbundet med hverandre at de fremstår som uatskillelige.**

Nasjonalt og internasjonalt viktig kunst

Teknikken bak betongutsmykningene ble utviklet i samarbeid mellom Carl Nesjar, Erling Viksjø og ingeniør Sverre Jystad. Det mest kjente kunstneriske bidraget internasjonalt er Pablo Picassos, en av det 20. århundre mest epokedannende kunstnere. Picassos bidrag i Regjeringsbygget i

Notat

Oslo var det første og må regnes som en fødselshjelper og hittil et lite kjent bidrag til det 20. århundres internasjonale kunst- og arkitekturkunsthistorie. Samarbeidet mellom Nesjar og Picasso om utsmykningen utviklet seg, og har vært en forutsetning for Picassos offentlige monumentalkunst som i dag kan sees både i Barcelona, New York, Stockholm, Halmstad, Paris, Jerusalem og senere i regjeringskvartalets Y-blokk.

I løpet av de 50 årene som er gått etter byggets ferdigstilling har høyblokken gått fra å være bejublet, til forbannet for så igjen å skape begeistring. Dagens arkitekter, som i stor grad arbeider med betongoverflater, lar seg begeistre av arkitekt Viksjøs nyskapende naturbetongkonstruksjoner, med et raffinement i hvordan den runde elvegrusen spiller i ulike nyanser på fasaden, hvordan kunsten tegner seg i møtet mellom polert og knudret overflate, hvordan alle detaljer så presist er definert, hvordan stor kunst ble muligjort med få virkemidler.

Høyblokkas framtidige bruk

Kan hende vil ikke Høyblokka av andre hensyn lenger kunne huse de funksjonene og kontorene den gjorde. Det er ikke Riksantikvarens anliggende hva statens bygninger skal brukes til eller hvem som skal arbeide i et viktig regjeringsbygg. Det er Regjeringens ansvar. Om Statsministerens kontor og/eller Justisdepartementet ønsker seg en annen lokalisering i Oslo sentrum vil derfor ikke Riksantikvaren uttale seg om dette. Vår oppgave er derimot å legge til rette for videre offentlig bruk av en fredet bygning i et nært samarbeid med Statsbygg. Det vil være viktig å sikre at Høyblokka fortsatt kan brukes av regjeringsapparatet. Det samme gjelder Y-blokka som huset Kunnskapsdepartementet, også en del av Viksjøs verk.

R4-bygningen vis a vis Høyblokka i Grubbegata, som ble sterkt skadet, har liten arkitektonisk verdi, og inngår heller ikke verneplanen for regjeringskvartalet. S-blokka er i verneplanen satt i verneklasse 2. Bygningen har omfattende skader og det er etter Riksantikvarens vurdering åpent om grunnlaget for den foreslåtte vernestatusen fortsatt er til stede.

Uavhengig av skadene etter terrorangrepet 22. juli ville det være et behov for å modernisere store deler av bygget innvendig, med økt sikkerhet, adkomstløsninger, ventilasjon og nye energisparende tiltak. Det er fullt mulig å finne gode løsninger for dette, i Høyblokka, som i andre statlige vernede bygg. Et godt eksempel på dette er NVE-bygget i Middelthunsgate i Oslo, som nå midlertidig huser Olje- og energidepartementet. Bygget som ble tegnet i 1964 av arkitektene Enger som en videreføring av Viksjøs praktbygg med bruk av naturbetong. Statsbygg har modernisert bygget på et forbilledlig måte i samarbeid med Dark arkitekter og Riksantikvaren. Bygget ble fredet nå i høst, og fikk energiklasse B som et forbilde for alle statlige kontorbygg.

Riksantikvaren vil presisere at vi ser det som fullt mulig å lage nye heissjakter og utvide det ekstra trappeløp (på bakgrunn av evakueringstrappeløpet som allerede eksisterer). I forhold til sikkerhet vil det være fullt mulig å skifte alle vinduer med sikkerhetsglass. Vår oppfatning er at det ikke er riktig å bruke sikkerhetsargumenter for å rive Høyblokka. Direktoratet vil sammen med Statsbygg være konstruktive og løsningsorientert i forhold til alle sikkerhetsbehov.

Emosjonelle aspekter

Alle mennesker har følelser for hva de synes er stygt og pent. Det er imidlertid få som kjenner historien bak Høyblokka og dens kunst- og arkitekturhistoriske betydning. At Høyblokka er det eneste av de skadete regjeringsbyggene det stilles et bevaringssspørsmål ved, tyder på at

Notat

modernismen ennå ikke fullt ut er anerkjent som en viktig periode i norsk arkitektur. Det er som å hoppe over en del av vår historie.

Terrorangrepet har på en særlig måte berørt alle de ansatte som hadde kontorer i Høyblokka og har åpnet for mange og legitime følelser. Vi har stor forståelse for at flere ansatte ikke vil flytte tilbake til bygget. Det vil imidlertid ta lang tid før noen kan ta bygget i bruk, og mange endringer og moderniseringstiltak må gjøres før noen kan flytte inn. Hvem som skal være i hvilke bygninger ligger selvfølgelig utenfor Riksantikvarens ansvarsområde.

Riksantikvarens konklusjon og anbefaling

De materielle skadene i Regjeringskvartalet er omfattende. Høyblokkas hovedstruktur, betongfasader og kunstneriske utsmykning er i hovedsak intakt. Dette er av de sentrale elementene i den foreslåtte fredningen.

Etter Riksantikvarens vurdering er ikke Høyblokkas verneverdier og symbolverdier mindre i dag enn før 22.juli, et direkte angrep på staten og det politiske systemet i Norge. Tilsvarende hendelser har ikke rammet landet siden andre verdenskrig.

Da Håkonshallen og Rosenkrantzårnet i Bergen ble sterkt skadet i den store eksplosjonsulykken i 1944, ble bygningene reddet fra rivning, og de ble gjenreist etter krigen nettopp fordi de var nasjonale monumenter. Høyblokka har omfattende ødeleggelser men kan også settes i stand. Det symboltunge utropstegnet med kunsten og de arkitektoniske verdiene kan fortsatt stå.

Riksantikvaren har forståelse for et behov for nye bygninger i Regjeringskvartalet. S-blokka har begrenset verneverdi (ikke fredningsklasse) og R 4 har ingen verneverdi. Direktoratet ser det som fullt mulig med et betydelig nytt byggevolum i disse to kvartaler. Det er fullt mulig å etablere et vesentlig høyere sikkerhetsnivå i forhold til Høyblokka og Y-blokka, modernisere bygningene innvendig og samtidig ta vare på de viktigste interiør og integrerte kunstverk.

Med Empire-kvartalet forsvant det i sin tid et viktig avtrykk av nasjonens og statens nyere historie. Nå står vi igjen i en situasjon der vi må velge hva vi skal ta med videre. Fornyings-, administrasjons- og kirke departementets verneplan for Regjeringskvartalet tilkjenner de kulturhistoriske verdiene som er knyttet bl.a. til Høyblokka. Disse er ikke tapt. Vi står i fare for bokstavelig talt å kaste vrak på det noe av det beste og det fremste vårt land klarte å reise i 1950-årene og som satte oss på kartet også i arkitektonisk og kunstnerisk sammenheng. Heller enn å svekke grunnlaget for å bevare Høyblokka har angrepet 22. juli i år gjort det tydeligere hvorfor vi må ta vare den.